

HET GROTE WERKEN AAN DEMOCRATIE BOEK

De anatomie van democratie

Werkboek

Voor vo, mbo en hbo

Met een inleiding voor de docent

OTTO DE LOOR

DE ANATOMIE VAN DEMOCRATIE

Het grote werken aan democratie-boek

Werkboek

Voor vo, mbo en hbo

met een inleiding voor de docent

Otto de Loor

INHOUD

Inhoud

Inleiding	4
DEEL 1 – DE NEDERLANDSE STAATSINRICHTING	8
1. De Nederlandse democratie	9
2. Democratie en rechtsstaat	12
3. Geweldsmonopolie	14
4. Scheiding kerk en staat	16
5. en 5a-j. De Grondwet.....	18
6. Vrijheid.....	21
7. Gelijkheid (voor de wet)	24
8. Macht en tegenmacht – de trias politica	26
9. Verkiezingen	28
10. Eerste en Tweede kamer; het parlement.....	31
11. Gemeenteraad, Provinciale Staten en waterschap.....	34
12. Politieke partijen	37
13. Regering	41
14. Adviescolleges, Colleges van Staat.....	43
15. Uitvoeringsorganisaties	45
16. Rechterlijke macht	47
17. Journalistiek.....	50
18. Debat	53
19. De vuistregels voor debat, van het Nederlands Debat Instituut.....	55
20. Meerderheid, minderheid.....	58
Ter afsluiting Deel 1	61
DEEL 2 – RELATIE BURGERS - DEMOCRATISCHE RECHTSSTAAT	62
21. Politiek	63
22. Pluralisme	66
23. Nationalisme	69
24. Populisme	72
25. Debat en publieke opinie	76
26. Middenveld; sociaal-maatschappelijk tegenwicht	79
27. Inspraak	82
28. Lobby	85
29. Demonstreren	88
30. Burgerlijke ongehoorzaamheid	90
31. Democratie en open samenleving	93

32. Weerbare democratie	96
33. Verder ontwikkelen en verfijnen van democratie	98
34 en 34 a - d. Manieren om de democratie te versterken	100
Ter afsluiting Deel 2.....	104
DEEL 3 – MAATSCHAPPELIJKE DEMOCRATIE	105
35. Identiteit	106
36. Massa, kudde, gemeenschap.....	109
37. Verbinding; gemeenschappelijk perspectief	112
38. Onderstroom; fragmentatie en inclusie.....	115
39. Broederschap	118
40. Burgerschap	120
41. Dialoog.....	122
Ter afsluiting Deel 3.....	124
DEEL 4 – HET DEMOCRATISCHE ZELF	125
42. Fatsoen, zelfbeheersing en rationaliteit	126
43. Ons brein en de werkelijkheid; naïef realisme	128
44. Ons brein en leren; je mening kan veranderen.....	131
45. We leven in twee werelden; een rationele en een irrationele	134
46. Emotie.....	137
47 en 47a-c 'Ken uzelve!' Ken je patronen	139
Ter afsluiting Deel 4.....	143
ONDERMIJNING DEMOCRATIE 1 – 9.....	146
Ondermijning democratie 1: Sociaal-economische ongelijkheid en een terugtrekkende overheid.....	147
Ondermijning democratie 2: Sociaal-economische ongelijkheid en de <i>culturele invulling</i> van het debat.....	150
Ondermijning democratie 3 en 3a: Etnisch, cultureel nationalisme, rechtspopulisme en de banalisering van het politieke ambt	152
Ondermijning democratie 4: Scheiding van beleid en uitvoering en een afnemende politieke invloed	156
Ondermijning democratie 5: Big Tech.....	159
Ondermijning democratie 6: Ondergraven van democratische instituten – de trias politica	163
Ondermijning democratie 7: Het streven naar een gesloten samenleving; fundamentalisme, extremisme en fascisme.....	166
Ondermijning democratie 8: Het ego van de autoritaire leider en die van zijn volgers.....	169
Ondermijning democratie 9: Wanneer het ego is losgekoppeld van maatschappelijke betekenis	171

Inleiding

Burgerschapsopdracht voor het onderwijs

De wettelijke burgerschapsopdracht bepaalt dat onderwijs actief burgerschap en sociale cohesie bevordert. De overheid heeft voor de volgende opdracht voor de scholen geformuleerd:

- Bijbrengen van respect voor en kennis van de basiswaarden van de democratische rechtstaat
- Werken aan sociale en maatschappelijke competenties die nodig zijn om te functioneren in een pluriforme democratische samenleving
- Vormgeven van de school als oefenplaats voor democratisch burgerschap.

De vragen en opdrachten in dit werkboek helpen de Burgerschapsopdracht in te vullen. Ze horen bij het handboek *De anatomie van democratie* en bevatten de 8 basiswaarden van de Overheid, de bouwstenen SLO, domeinen en kerndoelen Burgerschap. Verder geven ze invulling aan de drie doelen van het onderwijs:

1. Kwalificatie: Kennis, vaardigheden, waardenontwikkeling (*ik weet en kan iets*).
2. Socialisatie: Onderdeel worden van bestaande samenleving, tradities, cultuur, praktijken (*ik weet hoe ik actief deel kan nemen aan de samenleving en doe dat ook*).
3. Subjectwording of persoonsvorming: Een autonoom en onafhankelijk persoon worden, iemand die met vrijheid kan omgaan en zelfstandig en verantwoordelijk kan handelen in relatie tot anderen (*ik weet wie ik ben, wat ik kan en wat ik moet doen in verschillende situaties*).

Tot slot dekken de vragen de vier thema's van democratie die in het handboek worden beschreven: onze democratische rechtsstaat, onze verhouding daartoe als burgers, democratisch samenleven en hoe we persoonlijk betekenis geven aan democratie (democratische Zelf).

In het werkboek zijn per hoofdstuk drie typen vragen geformuleerd, die van 'lage orde' denkvragen oplopen tot 'hoge orde' denk(en doe)vragen:

- A vragen

Deze zijn gericht op herkennen en onthouden van de aangeboden informatie in het hoofdstuk, en in eigen woorden weergeven van de inhoud die in de tekst staat.

- B vragen

Deze zijn gericht op begrijpen van de aangeboden informatie in het hoofdstuk en verbanden leggen. Ze stimuleren tot nadenken en helpen bij het ontwikkelen van inzicht.

- C vragen en opdrachten

Deze zijn gericht op het toepassen van de aangeboden informatie in nieuwe situaties, op reflectie, discussie en participatie, waardoor dieper begrip van de aangeboden informatie ontstaat.

Ze kunnen gebruikt worden voor praktische opdrachten.

De meeste hoofdstukken starten met een opdracht over de teksten ‘Wist je dat’ en ‘Wat vind jij?’ uit het handboek *De anatomie van democratie*.

Ieder Deel (1 tot en met 4) eindigt met ‘Ter afsluiting – de school als oefenplaats; enkele tips voor invulling buiten de vakken’.

Voor de docent

Niveau

Het boek *De anatomie van democratie* is geschreven voor iedereen vanaf de middelbare schoolleeftijd. Om het werkboek op maat in te zetten voor vo onderbouw-bovenbouw (vmbo, havo, vwo, gymnasium), mbo, hbo:

-laat alle hoofdstukken doornemen of selecteer er een aantal

-laat alle vragen maken of selecteer er een aantal

-laat leerlingen/studenten vragen ‘op niveau’ maken. Maak bijvoorbeeld onderscheid tussen ‘basisvragen’ en ‘verdiepingsvragen’. Voor de ene groep vormen zowel A, B en C vragen de basisvragen, voor de andere groep vormen de A vragen de basisvragen en zijn de B en C vragen verdiepingsvragen, enz. Varieer hiermee (zie ook hieronder ‘Modulair onderwijs’)

Didactiek (in de les/werkcollege)

De ontwikkeling van democratisch burgerschap vraagt didactiek waarbij leerlingen/studenten op eigen kracht kunnen werken en de kans krijgen om fouten te maken en deze zelf te corrigeren. Leren is niet enkel luisteren naar de docent. Het is ook opdoen van ervaring, bijvoorbeeld met behulp van activerende werkvormen. En vervolgens feedback krijgen op die ervaring, van docent en medeleerlingen. Het doel – als het om democratische burgerschapsvorming gaat - is samen leren en samenleven, zodanig dat democratie kan voortbestaan.

De anatomie van democratie is bedoeld om over democratie na te denken en met elkaar in gesprek te gaan, kennis op te doen en te delen. Om dit didactisch vorm te geven is de inzet van activerende werkvormen in de les/werkcollege belangrijk. Hieronder zijn drie van die werkvormen beschreven:

Check-in-duo's (CiD)

De werkvorm verloopt volgens de volgende stappen.

- 1 Individueel. Je geeft als docent de opdracht om een aantal vragen uit het werkboek te maken en laat elke leerling/student deze individueel uitvoeren. De leerling/student moet eerst zelf een antwoord formuleren voordat er kan worden uitgewisseld.
- 2 In-duo's. Elke leerling/student vergelijkt de eigen antwoorden met die van een andere leerling/student. Bij verschillen wordt overlegd en het (meest) juiste antwoord geformuleerd.
- 3 Tweede duo (optioneel). met een ander duo worden over en weer de antwoorden die verbeterd zijn gecheckt.
- 4 Check-in-de-groep. Je bespreekt alleen die vragen waarover in de duo's geen overeenstemming is bereikt, of die bij veel leerlingen/studenten problemen opleverden.

Denken – delen – uitwisselen (DDU)

De werkvorm verloopt overeenkomstig de volgende stappen:

- 1 Denken. Je stelt als docent een denkvraag aan de gehele klas/groep, bijvoorbeeld over de 'Wat vind jij' en 'Wist je dat' teksten uit het boek, en vraagt iedereen er (in stilte) over na te denken. Je laat de leerlingen het antwoord (in steekwoorden) opschrijven. Dat maakt het denken zichtbaar.
- 2 Delen. De leerlingen/studenten vertellen elkaar in twee-/drietallen hun eigen antwoord. Zij mogen elkaars antwoorden ook aanvullen.
- 3 Uitwisselen. De uitkomst van het delen worden in de klas/groep uitgewisseld. Denken – delen – uitwisselen kan overgaan in een onderwijsleergesprek.

Eenvoudige experts

De werkvorm verloopt volgens de volgende stappen.

- 1 De leerstof opsplitsen. Uit het boek *De anatomie van democratie* worden drie of vier hoofdstukken, of drie of vier blokjes vragen uit het werkboek, de werkbladen, opgesplitst.
- 2 Verdeling materiaal over de leerlingen/studenten. De hoofdstukken of blokjes vragen worden over de groepsleden verdeeld. Je kunt dit als docent willekeurig doen, of juist door bepaalde leerstofonderdelen aan leerlingen/studenten te geven met een bepaalde, persoonlijke voorkeur. Je kunt de verdeling ook aan de groepjes zelf overlaten.

3 Bestuderen van het materiaal. Elke leerling/student bestudeert en verwerkt het toegewezen hoofdstuk of blokje vragen.

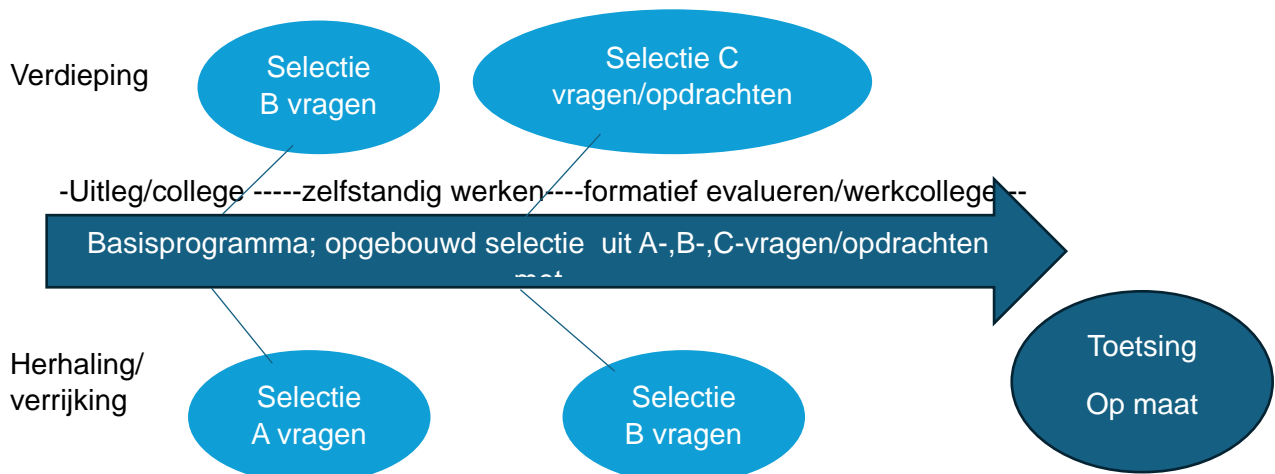
4 Uitwisseling binnen het groepje. Elke leerling/student presenteert het bestudeerde hoofdstuk of blokje vragen aan de andere groepsleden. Doel van deze uitwisseling is zodanig bij te praten dat ieder groepslid het hoofdstuk of blokje vragen begrijpt.

5 Nabespreking. Je gaat als docent (willekeurig) na of alle leden van het groepje begrip hebben van het hoofdstuk of blokje vragen.

Modulair onderwijs

Met modulair onderwijs werken leerlingen/studenten niet van-les-naar-les, maar in modules waarbij ze naast verplichte onderdelen ook verschillende keuzes kunnen maken met betrekking tot tempo, aanpak, niveau, interesse, (extra) uitleg enzovoort. Om dit te bereiken is de module zodanig ingericht dat leerlingen/studenten aan een 'basisprogramma' kunnen werken, maar ook kunnen verrijken en verdiepen. Met behulp van de A-, B-, C- vragen en opdrachten in het werkboek kan daartoe basis-, verrijkings- en verdiepingsstof worden aangereikt. De leerdoelen verschillen naar het niveau waarop gewerkt wordt. Aan het eind van het leertraject toets je dit summatief, op niveau. Formatief evalueren, het leveren, bespreken en 'checken' van tussenproducten gedurende het leertraject is belangrijk. Dit kan door middel van mondelinge besprekingen (werkcolleges), overhoringen en activerende werkvormen, klassikaal of in groepjes.

In modulair onderwijs is een studieplanner noodzakelijk. Dan kunnen leerlingen/studenten het grotere geheel, de grotere taak of opdracht, overzien en is er informatie over de verschillende (verplichte en niet verplichte) onderdelen en keuzes: uitleg/college, momenten voor formatief evalueren met behulp van activerende werkvormen en werkcolleges, tijd voor zelfstandig werken aan basis-, herhaling/verrijkings- en verdiepingsvragen en opdrachten. Zie onderstaand figuur:

DEEL 1 – DE NEDERLANDSE STAATSINRICHTING

1. De Nederlandse democratie

Beantwoord individueel en/of bespreek in een klassen-/groepsgesprek de korte teksten 'Wist je dat' en 'Wat vind jij hiervan' op bladzijde 25 en 26, met de werkvorm denken-delen-uitwisselen.

A vragen

1. Wat betekent 'democratie' in het Grieks?
2. a. Wat betekent 'legitiem'?
- b. Wat is de bron van de legitieme machtsuitoefening in Nederland?
3. Welke drie grondbeginselen van de democratie verbinden ons als democratisch volk?
4. a. Wat is het verschil tussen directe democratie en indirecte democratie?
- b. Wat is het verschil tussen parlementaire en plebiscitaire democratie?
5. a. Wat is een referendum?
- b. Leg uit wat het gevolg is van een referendum voor de parlementaire besluitvorming.
6. Welke drie overheidsniveaus hebben we in Nederland?
7. a. Wat wordt bedoeld met de 'Staten Generaal'?
- b. Hoe worden de leden van de Eerste Kamer gekozen?
- c. Hoe worden de leden van de Tweede kamer gekozen?
8. De leden van de Provinciale staten worden via 'getrapte verkiezingen' gekozen. Wat betekent 'getrapte verkiezingen'?
9. Waarom wordt de Nederlandse democratie een liberale democratie genoemd?
10. a. Op welke manier kunnen volksvertegenwoordigers bestuurders wegsturen?
- b. Op welke manier kunnen burgers volksvertegenwoordigers naar huis sturen?

B vragen

1. Beschrijf wat de definitie van democratie ('het volk regeert') betekent voor de manier waarop jij jouw rol als democratisch burger zou kunnen invullen.
2. a. Geef het verband aan tussen volkssoevereiniteit en de legitimiteit van de Nederlandse democratie.

- b. Als je kijkt naar de Nederlandse democratie, ligt de werkelijke macht dan wel of niet bij 'het volk'; regeert 'het volk'?
3. Beschrijf in welke mate de betrokkenheid van burgers bij het politieke proces kan verschillen in de directe danwel de indirecte democratie.
 4. Hoe verhouden de parlementaristische en plebiscitaire vormen van democratie zich tot elkaar in termen van politieke verantwoordelijkheid?
 5. Beargumenteer dat een referendum de democratische besluitvorming wel of niet positief kan beïnvloeden.
 6. In Nederland hebben we drie overheidsniveaus. Beredeneer hoe ieder van de drie niveaus belangrijk is voor het functioneren van de democratie in Nederland.
 7. In welke zin biedt de liberale democratie bescherming tegen de 'tirannie van de meerderheid'?
 8. Hoe draagt de bescherming van fundamentele rechten bij aan de stabiliteit van de democratie in Nederland?

C vragen/opdrachten (maak een of meerdere keuzes)

1. Onderzoek in welke situatie je voor directe democratie, zoals een referendum, zou kiezen boven indirecte democratie.
2. Hoe zou je de grondbeginselen van vrijheid en gelijkheid in jouw klas of school kunnen bevorderen?
3. Hoe zou je uitleggen aan iemand uit een ander land waarom de Nederlandse democratie als liberaal wordt gekarakteriseerd?
4. **Onderzoek en Presentatie:** Kies een ander democratisch land en vergelijk de structuur van de democratie daar met die van Nederland. Welke overeenkomsten en verschillen zie je? Maak een presentatie waarin je jouw bevindingen deelt met de klas.
5. **Debat:** Organiseer een debat over de effectiviteit van directe democratie versus indirecte democratie. Verdeel de klas/groep in twee groepen: de ene groep pleit voor directe democratie en de andere groep voor indirecte democratie. Zorg voor argumenten en tegenargumenten en presenteer deze aan elkaar.

6. **Case Study:** Analyseer een landelijk of lokaal referendum (in Nederland) en evalueer de impact daarvan op de democratische besluitvorming. Wat was het resultaat van het referendum?
7. **Reflectie:** Schrijf een reflectieverslag waarin je jouw eigen mening over de Nederlandse democratie verwoordt. Wat vind je sterk aan ons systeem? Waar zie je ruimte voor verbetering? Hoe kunnen burgers volgens jou beter betrokken worden bij de democratische processen?
8. **Liberalisme in de praktijk:** Schrijf een essay (jouw opinie op basis van onderzoek) over hoe principes van liberalisme, zoals vrijheid van meningsuiting en bescherming van minderheden, zichtbaar zijn in de Nederlandse democratie. Geef voorbeelden.
9. **Groepsproject over waterschappen:** Vorm een groep en onderzoek de rol van waterschappen in Nederland. Maak een presentatie over hun verantwoordelijkheden en hoe zij bijdragen aan de democratie op lokaal niveau.

2. Democratie en rechtsstaat

Beantwoord individueel en/of bespreek in een klassen-/groepsgesprek de korte tekst ‘Wat vind jij hiervan’ op bladzijde 29, met de werkvorm denken-delen-uitwisselen.

A vragen

1. Wanneer kun je spreken van een rechtsstaat?
2. Hoe worden burgers in Nederland beschermd tegen macht en willekeur?
3. Waar zijn de fundamentele vrijheden en rechten van burgers in Nederland vastgelegd?
4. a. Wat zijn ‘de verplichtingen’ die gepaard gaan met de voordelen van een democratische rechtsstaat?
b. Wat is het doel van deze ‘verplichtingen’?
5. a. Wat wordt bedoeld met ‘conventie’?
b. Leg uit waarom wetten en regels ‘niets meer zijn’ dan conventies.
6. Waar komen wetten tot stand?
7. Leg uit waarom het in een democratische rechtsstaat belangrijk is om ‘het evenwicht’ te behouden tussen individu en staat?

B vragen

1. Beargumenteer de uitspraak dat de rechten en vrijheden in de Grondwet bijdragen aan de bescherming van burgers.
2. Hoe zorgt de onafhankelijkheid van de rechtspraak voor rechtvaardigheid in de samenleving?
3. Op welke wijze brengt de democratische rechtsstaat zowel voordelen als verplichtingen voor burgers met zich mee?
4. Wat zijn de risico’s van het feit dat wetten en regels ‘niets meer en niets minder’ dan conventies zijn?
5. Waarom is het noodzakelijk om evenwicht te behouden tussen de rechten van het individu en de macht van de staat?
6. Op welke manier kunnen burgers invloed uitoefenen op de wetten die hen aangaan, en waarom is dat belangrijk?

C vragen/opdrachten (maak een of meerdere keuzes)

1. Hoe worden de principes van de rechtsstaat toegepast of hoe zou je kunnen toepassen in de klas/school?
2. In welke situaties (privé of algemeen) ervaar jij het evenwicht tussen individuele vrijheid en de macht van de staat als problematisch?
3. **Onderzoek de Grondwet:** Lees de 18 klassieke Grondrechten door die in Hoofdstuk 5b tot en met 5g staan. Maak een overzicht van deze rechten en onderzoek voor een of meerdere van die rechten, wat je ervan herkent in de praktijk. Zoek voorbeelden in jouw omgeving, uit de krant, online. Bespreek waarom deze Grondrechten belangrijk zijn voor de rechtsstaat. Maak een verslag of presentatie.
4. **Debat over rechten en plichten:** Organiseer een debat in de klas/groep waarin de voor- en nadelen van de rechten van burgers versus de verplichtingen tegenover de staat worden besproken. Verdeel de klas/groep in twee groepen en laat ze argumenten op basis van feiten en eigen ervaringen voorbereiden.
5. **Case study:** Kies een recent voorbeeld in Nederland waarbij sprake is van een onrechtvaardige situatie voor de betrokkenen (bijv. toelagenschandaal). Analyseer en beschrijf deze situatie vanuit het perspectief van macht en willekeur, rechtsbescherming en de onafhankelijkheid van de rechtspraak.
6. **Wettelijke regels en persoonlijke ervaring:** Reflecteer op een situatie in je leven waarin je met een wet of regel te maken had. Hoe beïnvloedde deze wet je gedrag of keuzes? Schrijf een kort verslag van deze ervaring.
7. **Creatieve opdracht:** Maak een poster of infographic die de belangrijkste kenmerken van een democratische rechtsstaat visualiseert. Gebruik daarbij beelden, symbolen en teksten die de concepten helder uitleggen.

3. Geweldsmonopolie

Beantwoord individueel en/of bespreek in een klassen-/groepsgesprek de korte teksten ‘Wat vind jij hiervan’ op bladzijde 30 en 32, met de werkvorm denken-delen-uitwisselen.

A vragen

1. Wat wordt er bedoeld met ‘het geweldsmonopolie ligt bij de overheid’?
2. a. Welke instanties hebben het ‘recht om geweld’ toe te passen ter handhaving van wetten en regelgeving?
b. Noem enkele vormen van ‘geweld’ die door de overheid kunnen worden toegepast.
3. a. Wat is de taak van het leger in Nederland?
b. Wie is verantwoordelijk voor het Nederlandse leger?
4. a. De politie is politiek-bestuurlijk ingebed in ‘de driehoek’. Wie maken deel uit van deze driehoek?
b. Wat is het doel van ‘de driehoek’?
c. Beschrijf de rol van de politie binnen de driehoek.
d. Beschrijf de rol van het Openbaar Ministerie (Officier van Justitie) binnen de driehoek.
e. Beschrijf de rol van de Overheid (Minister, Burgemeester) binnen de driehoek.
5. Wat zijn de drie types driehoeksoverleggen en wie maakt deel uit van elk type?
6. Verklaar waarom het belangrijk is dat wordt voorkomen dat particuliere organisaties voor ordehandhaving en opsporing alleen toegankelijk zijn voor degenen die ze kunnen betalen?

B vragen

1. Waarom is het belangrijk voor de democratische rechtsstaat dat het geweldsmonopolie bij de overheid ligt, en wat zijn de implicaties (gevolgen) voor de rol van de overheid?
2. Op welke manieren kunnen leger, politie, rechter en openbaar ministerie geweld toepassen, en hoe verschilt dit van de mogelijkheden van burgers en maatschappelijke organisaties?
3. Wat zijn de voorwaarden waaronder de politie geweld tegen burgers mag gebruiken, en welke waarden van de rechtsstaat zijn hierbij van belang?

4. Waarom is het belangrijk dat de politie democratisch wordt gecontroleerd, en hoe wordt die controle uitgevoerd?
5. Wat is het doel van het driehoeksoverleg tussen politie, openbaar ministerie en overheid, en hoe werken deze instanties samen?
6. Hoe kan de handhaving in de publieke ruimte worden beïnvloed door marktwerking, en wat zijn de mogelijke gevolgen hiervan voor de rechtsstaat?

C vragen/opdrachten (maak een of meerdere keuzes)

1. Maak een tabel waarin je de verantwoordelijkheden van het leger, de politie en het openbaar ministerie vergelijkt. Geef aan welke bevoegdheden elk van deze instanties heeft en hoe ze samenwerken.
2. Beschrijf en analyseer een recente situatie waarin de politie geweld heeft gebruikt (bijvoorbeeld bij een demonstratie). Analyseer deze casus aan de hand van de waarden van de rechtsstaat: integriteit, objectiviteit en proportionaliteit. Wat is de uitkomst?
3. Schrijf een betoog van 200 woorden over de stelling: "Het geweldsmonopolie van de overheid is essentieel voor een democratische rechtsstaat." Geef argumenten die jouw mening ondersteunen
4. Schrijf een kort artikel waarin je voor- en tegenargumenten geeft met betrekking tot de rol van particuliere organisaties bij de handhaving van de wet, in dit geval de groep oud-militairen die wordt beschreven in het tekstje 'wat vind jij hiervan?'. Wat zijn de voordelen en nadelen van hun inzet in vergelijking met de politie?
5. **Presentatie:** Bereid een presentatie voor (maak een infographic) over de structuur van de lokale, regionale en Haagse driehoek. Leg uit hoe deze structuren bijdragen aan de handhaving van de rechtsstaat.
6. **Creative Writing:** Schrijf een kort verhaal of een scenario waarin een burger in een conflict raakt met de politie. Gebruik de kennis uit de tekst van Hoofdstuk 3 om het verhaal realistisch te maken en om de gevolgen van het geweldsmonopolie te illustreren.
7. **Visuele presentatie:** Maak een infographic die de processen en relaties tussen de verschillende instanties binnen het geweldsmonopolie visualiseert. Gebruik tekst en afbeeldingen om de informatie toegankelijk te maken.

4. Scheiding kerk en staat

Beantwoord individueel en/of bespreek in een klassen-/groepsgesprek de korte teksten ‘Wist je dat’ en ‘Wat vind jij hiervan’ op bladzijde 33 en 34, met de werkvorm denken-delen-uitwisselen.

A vragen

1. Wat houdt de scheiding tussen kerk en staat in volgens de Nederlandse Grondwet?
2. In welk jaar werd de scheiding tussen kerk en staat in de Grondwet vastgelegd?
3. a. Welke rechten worden in artikel 6 van de Grondwet beschreven?
b. Wat is de betekenis van de zinsnede ‘behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet’ in artikel 6?
4. a. Wat mogen kerken volgens de tekst niet doen met betrekking tot staatsgezag en wetgeving?
b. Heeft de staat invloed op de benoeming van religieuze leiders, zoals predikanten of imams? Waarom wel of waarom niet?
5. Hoe mogen politici en politieke partijen zich verhouden tot religie volgens de tekst?
6. Welke gevolgen heeft de scheiding van kerk en staat voor de publieke uiting van religie?
7. Op welke twee manieren kunnen Kamerleden de eed afleggen bij hun ambtsaanvaarding?

B vragen

1. Welke rol speelt de Grondwet van 1848 in de scheiding tussen kerk en staat, en waarom was deze scheiding belangrijk voor de Nederlandse democratie?
2. Op welke manieren kunnen kerk en staat elkaar beïnvloeden, ondanks de scheiding die in de tekst wordt beschreven?
3. Waarom is het van belang dat de staat onpartijdig is ten opzichte van religie?
4. Wat is de betekenis van de zinsnede ‘behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet’ in de context van religieuze uitingen?
5. Hoe verhoudt de scheiding van kerk en staat zich tot de mogelijkheid dat politici gelovig zijn of dat politieke partijen religieuze waarden kunnen uitdragen?

6. Wat zegt het niet uitspreken van de 'bede' tijdens de Troonrede tussen 1994 en 2002 over de relatie tussen religie en politiek in Nederland?
7. Wat zijn mogelijke situaties waarin de scheiding tussen kerk en staat op de proef wordt gesteld? Geef een actueel voorbeeld.

C vragen/opdrachten (maak een of meerdere keuzes)

1. Hoe zou je de scheiding van kerk en staat uitleggen aan iemand die niet bekend is met de Nederlandse democratie?
2. Als een gemeenteraadslid van een religieuze partij besluit om een voorstel in te dienen dat gebaseerd is op religieuze overtuigingen, hoe zou dit dan passen binnen de scheiding van kerk en staat?
3. Stel, je wilt een nieuwe politieke partij oprichten die gebaseerd is op een bepaalde religie, wat moet je in overweging nemen met betrekking tot de scheiding van kerk en staat?
4. **Debat 1:** Voer een debat over de stelling "De scheiding van kerk en staat is essentieel voor een functionerende democratie." Verdeel de klas/groep in voor- en tegenstanders en laat elk team hun argumenten voorbereiden en presenteren
Debat 2: Voer een debat over de volgende twee situaties:
 - het plaatsen van religieuze symbolen in publieke gebouwen.
 - politieagenten dragen een hoofddoek, keppeltje, kruisketting.Verdeel de klas/groep in voor- en tegenstanders en laat elk team hun argumenten voorbereiden en presenteren.
5. **Onderzoek en presentatie:** Kies een religie of religieuze organisatie en onderzoek hoe deze zich verhoudt tot de Nederlandse staat. Presenteer je bevindingen aan de klas, met nadruk op de scheiding van kerk en staat en de impact daarvan op de religieuze organisatie.
6. **Case study:** Voer een onderzoek uit naar de rol van religie in de politiek en de mate waarin kerk* en staat gescheiden zijn, in een ander land. Vergelijk dit met de situatie in Nederland. Wat zijn de belangrijkste verschillen en overeenkomsten?
*of andere religieus instituut

5. en 5a-j. De Grondwet

Beantwoord individueel en/of bespreek in een klassen-/groepsgesprek de korte teksten 'Wist je dat' en 'Wat vind jij hiervan' op bladzijde 33, 34, 38-44, 46-50, met de werkvorm denken-delen-uitwisselen.

A vragen

1. Wat is de rol van de Grondwet in de Nederlandse democratie?
2. a. Welke twee typen grondrechten zijn in de Grondwet vastgelegd?
b. Beschrijf wat het verschil tussen deze twee typen grondrechten.
3. a. Welke verantwoordelijkheden legt de Grondwet vast voor de overheid?
b. En welke voor de burger?
4. Wat is de procedure voor het wijzigen van de Grondwet?
5. Wat zijn de inhoudelijke onderwerpen van hoofdstuk 1 van de Grondwet?
6. Wat staat er in artikel 1 van de Grondwet over gelijke behandeling?
7. a. Wat regelt hoofdstuk 2 van de Grondwet?
b. Wat regelt hoofdstuk 3 met betrekking tot de Staten-Generaal?
c. Welke instellingen worden in hoofdstuk 4 van de Grondwet genoemd?
8. a. Welk grondrecht wordt in artikel 7 beschreven?
b. Welke beperkingen zijn er op dit recht?
9. Welke artikelen in de Grondwet zijn specifiek gericht op klassieke grondrechten?
10. Wat zijn de onderwerpen van de sociale grondrechten in artikelen 19 tot 23?
11. Welke verantwoordelijkheden heeft de overheid volgens artikel 19 met betrekking tot werkgelegenheid?
12. Wat houdt het recht op onderwijs in zoals beschreven in artikel 23?

B vragen

1. Wat is de rol van de Grondwet in de democratie en waarom is het belangrijk dat de fundamentele beginselen zoals vrijheid, gelijkheid worden vastgelegd en nageleefd?
2. Wat zijn de belangrijkste verschillen tussen klassieke en sociale grondrechten volgens de Grondwet? Geef een voorbeeld van elk type grondrecht.
3. Beargumenteer waarom de invulling van de rol van de koning en het kabinet, zoals beschreven in Hoofdstuk 2 van de Grondwet, belangrijk is voor de werking van de democratie in Nederland?
4. Waarom zou het proces voor het wijzigen van de Grondwet zo streng zijn (twee goedkeuringen met een versterkte meerderheid)? Wat is het doel hiervan? (Zie ook wat er beschreven staat over de balans tussen individu en staat in H2 Democratie en rechtsstaat)
5. Welke thema's spelen op dit moment een belangrijke rol in de politiek, bijvoorbeeld in de Tweede Kamer? Met welke klassieke of sociale grondrechten zijn die te verbinden?

C vragen/opdrachten (maak een of meerdere keuzes)

1. Hoe kunnen jij en andere burgers in Nederland klassieke grondrechten, zoals vrijheid van meningsuiting en het recht op privacy, effectief uitoefenen in het dagelijks leven? Geef voorbeelden.
2. Wat zijn manieren waarop de overheid kan voldoen aan de sociale grondrechten die zijn vastgelegd in de Grondwet met betrekking tot werkgelegenheid en sociale zekerheid?
3. Bekijk de begroting van de gemeente waar jij woont en/of op school zit en waarin te zien is waar de gemeenteraad haar geld aan uitgeeft. Welke sociale grondrechten zijn in de begroting terug te vinden?
4. Internationale verdragen: Hoe verhouden de grondrechten in de Nederlandse Grondwet zich tot internationale verdragen, zoals het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens? Geef een voorbeeld van een situatie waarin deze verdragen van invloed zijn op de Nederlandse wetgeving en burgerrechten.